

Humanitarny ubój zwierząt gospodarskich

Sławomir Mroczkowski

ATR w Bydgoszczy

Chów i hodowla zwierząt gospodarskich wiąże się, niestety, z ich uśmiercaniem. Tak się dzieje zawsze przy mięsnym kierunku użytkowania, w którym wszystkie zwierzęta poddane tuczowi i opasaniu trafiają w końcu do rzeźni. Zwierzęta są ubijane nie tylko w rzeźniach i zakładach masarskich, są także uśmiercane na fermach produkcyjnych, w gospodarstwach rolnych i lecznicach weterynaryjnych, w schroniskach i laboratoriach naukowych. Zabijane są z różnych powodów. Ubój zwierząt najczęściej odbywa się dla zaspokojenia potrzeb pokarmowych lub surowcowych. Pozyskiwanie mięsa czy skór jest najczęstszym powodem uboju zwierząt. Ale zwierzęta są zabijane także z przyczyn sanitarnych i humanitarnych. Ponadto ubija się zwierzęta wtedy, gdy nie nadają się do hodowli lub produkcji. W ten sposób giną zwierzęta niezdolne do rozmnażania lub gdy jakaś cała grupa nie charakteryzuje się cechami odpowiadającymi kierunkowi produkcji; jak to ma miejsce na przykład w fermach kur niosek, gdzie niepotrzebne pisklęta – kogutki są unicestwiane.

Żywot zwierząt rzeźnych kończy się zawsze ich ubojem, rozumianym jako świadome pozbawianie życia zdrowego zwierzęcia dla celów spożywczych albo przemysłowych, dokonywane według obowiązujących wymagań. Ubój zwierzęcia polega na jego ogłuszeniu i wykrwawieniu. W wyniku tej czynności następuje nieodwracalne ustanie wszystkich czynności życiowych organizmu. Ogłuszanie ma na celu pozbawienie przytomności zwierząt poddawanych ubojowi, przez przerwanie czynności ośrodków czuciowych kory mózgowej, bez naruszania normalnych czynności fizjologicznych pracy serca i płuc. Brak przytomności nie oznacza utraty życia. Oznacza tylko brak wrażliwości na bodźce zewnętrzne, jak to jest np. podczas znieczulenia ogólnego. Zwierzę nie może odbierać bodźców ze środowiska zewnętrznego ani na nie odpowiadać stosownym zachowaniem, właściwym dla osobnika przytomnego. Utrata przytomności oznacza zarówno brak reakcji fizycznej na odpowiednie bodźce zewnętrzne, jak i brak reakcji ze strony ośrodkowego układu nerwowego.

Zabijanie może być praktykowane także jako ubój z konieczności lub ubój rytualny. Ubój z konieczności jest dokonywany, gdy zachodzi niezbędna potrzeba natychmiastowego zabicia wskutek nieszczęśliwego wypadku lub obawa, że zwierzę przed przybyciem lekarza weterynarii może paść, albo że mięso zwierzęcia, wskutek pogorszenia się jego stanu zdrowia, straci znacznie na wartości. Ubój rytualny odbywa się w myśl wskazań niektórych religii i polega na pozbawieniu życia przez przecięcie żył i tętnic szyjnych, bez ogłuszania, przy pełnej świadomości istoty żywej. Ubój rytualny może być praktykowany tylko przez zarejestrowane związki wyznaniowe, zgodnie z ich obyczajem religijnym.

Ubój łączy się zawsze ze strachem, bólem i cierpieniem zwierząt, dlatego powinien być prowadzony w sposób jak najbardziej humanitarny. Prawidłowe przeprowadzenie procesu uśmiercania jest ważne tak ze względów etycznych, jak i gospodarczych. Jest wiele dowodów na to, że niewłaściwe postępowanie ze zwierzętami podczas transportu, jak i w samej rzeźni powoduje pogorszenie jakości surowca rzeźnego i ewidentne straty ekonomiczne, co jest spowodowane oddziaływaniem różnych czynników stresogennych, takich jak: zmiana środowiska, hałas, kontakt z obcymi osobnikami, przetrzymywanie w bazach zbiorczych, ale także niewłaściwe warunki transportu i przemieszczania oraz brutalne traktowanie zwierząt [5]. Dlatego właściciele zwierząt, a także konsumenci powinni być zainteresowani humanitarnymi sposobami uśmiercania zwierząt.

Muszę wyznać, że rzeźnia nie jest pomieszczeniem, za którym przepadam. Zdecydowanie wolę przebywać w miejscach, gdzie zwierzęta się rodzą niż tam, gdzie są zabijane. Czynności związane z uśmiercaniem zwierząt, jak i sama rzeźnia mają charakter szczególny, naznaczony cierpieniem i bólem istot żywych. Patrząc na zabijanie zwierząt, doświadczamy też w jakimś stopniu tajemnicy śmierci, wyraźniej uświadamiamy sobie kruchość życia. W trakcie uboju spotykamy się z niezwykłym bólem zwierząt, ale na swój sposób cierpią też ludzie, którzy decydują o ich ubijaniu. W istocie jest to sytuacja złożona i trudna tak dla jednej, jak i drugiej strony [7]. Ubój zwierząt wymaga od personelu odpowiedniej wiedzy, umiejętności, predyspozycji psychicznych, ale przede wszystkim właściwego stosunku do owych istot żywych. Jest wiele przykładów złego, okrutnego traktowania zwierząt przeznaczonych na rzeź, zarówno podczas transportu, jak i podczas samego uboju [1, 2, 3, 4, 7]. O najbardziej skrajnych obrazach nieludzkiego obchodzenia się ze zwierzętami informują nas na co dzień media. Nie są to jednak tylko fakty medialne. Znanych jest wiele wyroków skazujących za przekroczenie przepisów ustawy o ochronie zwierząt, w tym także za niehumanitarne przeprowadzanie uboju.

Na tym tle rodzi się cały szereg pytań dotyczących uboju: kto i gdzie może go przeprowadzać, w jakich warunkach i za pomocą jakich metod. Pojawiają się też zagadnienia natury etycznej, wynikające z postawy człowieka jako hodowcy, a następnie zabójcy [7]. Odpowiedź na niektóre z tych pytań można znaleźć w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r., w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt [6]. Przepisy tego rozporządzenia wdrażają na grunt polskiego prawa postanowienia Dyrektywy 93/119/WE, z dnia 22 grudnia 1993 r., w sprawie ochrony zwierząt podczas uboju lub zabijania (Dz. Urz. WE L 340 z 31.12.93 r., z późniejszymi zmianami), dostosowując polskie przepisy do obowiązujących w UE. Rozporządzenie określa przede wszystkim kwalifikacje osób uprawnionych do zawodowego uboju. Definiuje niektóre pojęcia związane z ubojem, takie jak: przemieszczanie, przetrzymywanie, unieruchamianie i uśmiercanie. Ponadto w czterech załącznikach szczegółowo określa warunki postępowania ze zwierzętami na terenie ubojni, a także sposoby ogłuszania zwierząt oraz uśmiercania zwierząt stosownie do gatunku.

Czynności takie, jak: unieruchamianie, ogłuszanie, wykrwawianie lub uśmiercanie bez wykrwawiania, przeprowadzają osoby, które: ukończyły 18 lat, posiadają wykształcenie co najmniej zasadnicze zawodowe i odbyły szkolenie teoretyczne oraz trzymiesięczną praktykę na stanowisku ubojowym, pod stałym nadzorem osoby posiadającej udokumentowany 3-letni staż pracy na stanowisku ubojowca. Czynności związane z przemieszczaniem i przetrzymywaniem zwierząt mogą być wykonywane przez osoby inne, jeżeli odbyły miesięczny staż w ubojni. Osoby nadzorujące ubój wyznacza podmiot prowadzący ubojnię, po udzieleniu zgody przez powiatowego lekarza weterynarii, właściwego ze względu na miejsce położenia ubojni. Uboju świń, owiec i kóz w gospodarstwach rolnych dokonują również wyłącznie osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje.

Zwierzęta w czasie przemieszczania i trwania czynności ubojowych chroni się przed urazami, stresem, bólem lub cierpieniem. Przez przemieszczanie należy rozumieć wyładunek lub przewóz i przepędzanie z platform rozładunkowych, zagród lub pomieszczeń znajdujących się na terenie ubojni lub do miejsca uboju. Zwierzęta jednokopytne, przeżuwacze, świny, króliki i drób, dostarczone do ubojni wyładunku się niezwłocznie, przy użyciu odpowiedniego sprzętu i urządzeń służących do wyładunku zwierząt ze środków transportu. Jeżeli oczekiwanie na wyładunek jest konieczne, chroni się je przed działaniem czynników atmosferycznych oraz zapewnia odpowiednią wentylację. W przypadku przetrzymywania zwierząt, poddaje się je kontroli dwa razy dziennie, sprawdzając kondycję i stan zdrowia. W przypadku ich przegrzania, spowodowanego wysoką temperaturą i dużą wilgotnością powietrza, schładza się je przez zastosowanie odpowiednich środków. W przypadku, gdy gatunek, płeć, wiek lub różne miejsca pochodzenia mogą powodować wzajemne ranienie, zwierzęta przetrzymuje się oddzielnie.

Zwierzęta i oseski, które doznały urazów w czasie transportu lub w ubojni, poddaje się niezwłocznie ubojowi, a w przypadku gdy jest to niemożliwe, oddziela się je i ubija przed upływem 2 godzin. Zwierzęta dostarczone do ubojni niezdolne do samodzielnego poruszania się nie powinny być przeciągane na stanowisko ubojowe. Ranne i chore uśmierca się w miejscu w którym się znajdują, względnie na stanowisku ubojowym, ale tylko wtedy, gdy mogą być przywiezione na miejsce przy użyciu wózka lub ruchomej platformy, a ich transport do miejsca uboju nie spowoduje niepotrzebnych cierpień.

Wyładunek zwierząt przeprowadza się przy zastosowaniu pomostów, ramp i trapów, wyposażonych w ściany boczne lub poręcze zapobiegające wypadaniu zwierząt, przy czym pomosty, rampy i trapy dodatkowo wyposaża się w podłogę o nachyleniu zapobiegającym upadkom zwierząt, albo przez wyprowadzenie zwierząt pojedynczo (jeżeli jest to konieczne) tak, by nie powodować drażnienia, płoszenia i upadków zwierząt. W czasie wyładunku nie podnosi się zwierząt za głowę, rogi, uszy, kończyny, ogon lub runo, w sposób powodujący ból lub cierpienie. Przepędzanie zwierząt do miejsca uboju lub odpoczynku przeprowadza się przejściami skonstruowanymi w sposób minimalizujący możliwość zranienia się zwierząt, rozmieszczonymi w sposób pozwalający na wykorzystanie instynktu stadnego zwierząt. Do poganiania dorosłego

bydła i świń można stosować przyrządy elektryczne (w mięśnie zadu), przez czas nie dłuższy niż 2 sekundy, w przypadku gdy zapewniono swobodną przestrzeń przed zwierzęciem.

Zwierzęta nie poddane ubojowi niezwłocznie po przybyciu do ubojni przetrzymuje się w zagrodach i pomieszczeniach zapewniających ich ochronę przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi, względnie w polowych miejscach przetrzymywania nie posiadających naturalnej ostony, w których zapewnia się zwierzętom ochronę przed warunkami wpływającymi niekorzystnie na ich zdrowie. Zwierzętom przetrzymywanym po wyładunku w ubojni zapewnia się stały dostęp do wody, karmi się je w 12 godzin po wyładunku, a następnie podaje się pokarm w ilości i czasie dostosowanym do ich gatunku. Zwierzęta przebywające w ubojni powyżej 12 godzin przetrzymuje się w legowiskach, w których można je uwiązać w sposób pozwalający na przyjęcie przez nie pozycji leżącej. Zwierzęta nie uwiązane karmi się w taki sposób, aby mogły jeść, nie przeszkadzając sobie wzajemnie.

Konstrukcja i wyposażenie ubojni oraz urządzenia w niej używane powinny zapewniać ochronę zwierząt przed zbędnym niepokojem, bólem lub cierpieniem. Narzędzia, sprzęt oraz instalacje służące do ogłuszania lub uśmiercania zwierząt powinny być tak zaprojektowane, wykonane, utrzymywane i używane, aby można było szybko i skutecznie ogłuszyć lub uśmiercić zwierzę. W miejscu uboju zapewnia się zapasowe wyposażenie i narzędzia służące do ogłuszania lub uśmiercania zwierząt, przygotowane do użycia w przypadku awarii. Wyposażenie i narzędzia są kontrolowane przed każdym rozpoczęciem uboju.

Ogłuszanie zwierząt gospodarskich można wykonywać za pomocą różnych urządzeń i metod. W odniesieniu do zwierząt gospodarskich mają zastosowanie metody fizyczne i chemiczne, takie jak: urządzenie z zablokowanym bolcem, urządzenie udarowe, pałka do ogłuszania, elektronarkoza i dwutlenek węgla. Szczegółowe warunki i sposoby stosowania urządzeń do ogłuszania zwierząt przedstawiono w załączniku 2 do wyżej wymienionego rozporządzenia. O wyborze metody uboju powinny decydować zarówno względy technologiczne, sanitarne, jak i dążenie do zminimalizowania bólu i cierpienia ubijanych zwierząt. Broń palną stosuje się do uśmiercania zwierząt kopytnych w związku ze zwalczaniem chorób zakaźnych zwierząt oraz zwierząt łownych utrzymywanych na fermach.

Wykrwawianie zwierząt rozpoczyna się zaraz po ich ogłuszeniu, a bezwzględnie kończy się przed odzyskaniem przez zwierzę świadomości. Powinno być ono obfite i całkowite oraz wykonane w możliwie najkrótszym czasie, przez nacięcie co najmniej jednej tętnicy szyjnej lub naczyń z niej wychodzących. Przed zakończeniem wykrwawiania nie wolno przeprowadzać żadnych czynności związanych z obróbką poubojową, ani stosować pobudzenia elektrycznego. W przypadku, gdy jedna osoba wykonuje czynności ogłuszania, podwieszania i wykrwawiania, wszystkie te czynności wykonuje się kolejno, najpierw na jednym zwierzęciu, a następnie przystępuje do ich wykonywania na następnych.

Zwierzęta futerkowe, z gatunków: lis pospolity, lis polarny, norka, tchórz, jenot, nutria, szynszyla i królik, uśmierca się przez zastosowanie urządzeń działających mechanicznie, powodujących penetrację mózgu, względnie przez porażenie

prądem powodującym zatrzymanie akcji serca. Można też stosować metody chemiczne, takie jak: uśmiercenie chloroformem, dwutlenkiem węgla, tlenkiem węgla lub przez podanie środka znieczulającego w dawce śmiertelnej. Szczegółowe warunki i metody uśmiercania tych zwierząt są określone w osobnym załączniku do rozporządzenia.

Ptaki uśmiercane przez zastosowanie dwutlenku węgla umieszcza się, do czasu stwierdzenia ich śmierci, w atmosferze o najwyższym osiągalnym stężeniu gazu. Jednodniowe piskląta ptaków, z gatunków: kura, kaczka, gęś, indyk, bażant, przepiórka, perlica, kaczka piżmowa, strus, uśmierca się w wylęgarniach przez zastosowanie urządzeń mechanicznych, powodujących natychmiastową śmierć lub za pomocą dwutlenku węgla. Urządzenie do uśmiercania jednodniowych piskląt musi być wyposażone w szybko obracające się ostrza lub wypustki z polistyrenu oraz powinno mieć wydajność wystarczającą do natychmiastowego uśmiercenia wszystkich umieszczonych w nim ptaków.

Zwierzęta używane w procedurach doświadczalnych uśmierca się przez iniekcję śmiertelnej dawki środka stosowanego do narkozy lub przez wykrwawienie zwierzęcia w trakcie narkozy. W przypadku dużych ssaków i gadów używa się broni palnej lub urządzenia z zablokowanym bolcem, natomiast w przypadku ptaków, królików, świnek morskich, szczurów, chomików i myszy, stosuje się uderzenie w głowę powodujące utratę świadomości, w połączeniu ze skrwawieniem

lub zniszczeniem mózgu. Ponadto do uśmiercania zwierząt laboratoryjnych wykorzystuje się także dekapitację, dyslokację kręgów szyjnych, porażenie prądem, a także środki chemiczne wchłaniane przez skórę i skrzel.

Prawidłowe przeprowadzenie uboju wymaga spełnienia szeregu warunków. Sama metoda uśmiercania zwierząt musi być skuteczna, nieodwracalna, łatwa do wykonania, bezpieczna dla personelu, a także do zaakceptowania z etycznego i estetycznego punktu widzenia. Wybór metody powinien także uwzględniać gatunek, wiek i stan zdrowia zwierzęcia. Metoda uboju musi ograniczać do minimum strach, ból i stres ubijanych zwierząt. Podstawowym kryterium wyboru metody uśmiercania zwierząt przeznaczonych do uboju jest, obok przesłanek merytorycznych, uwzględnienie także faktu, że zwierzęta rzeźne są istotami żywymi, wrażliwymi na ból i cierpienie. Należy dążyć zatem do wyboru takiej metody, która minimalizuje ból i pozwala na jak najszybsze i najbardziej humanitarne uzyskanie stanu nieprzytomności i śmierci.

Literatura: 1. Mroczkowski S., 1997 – Przegląd Hodowlany 10, 1-3. 2. Mroczkowski S., 1998 – Przegląd Hodowlany 2, 1-3. 3. Mroczkowski S., 1999 – Poradnik Gospodarski 1, 29-30. 4. Mroczkowski S., 2002 – Promocje kujawsko-pomorskie 2, 10-11. 5. Pisula A., Florowski T., Tyburcy A., 2004 – Przegląd Hodowlany 9, 5-11. 6. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r., w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt (Dz.U. nr 205, poz. 2102) 7. Skrijka P., 2004 – Przegląd Hodowlany 8, 26-30.

Dobrostan w chowie bydła mięsnego

Linda Wróblewska

SGGW

Pierwsza definicja dobrostanu, opracowana w 1965 roku przez Komitet Brambella [cyt. za 5] zakłada, że dobrostan jest szerokim pojęciem obejmującym zarówno fizyczne, jak i psychiczne samopoczucie zwierząt. Według Brooma [cyt. za 5] dobrostan to stan, w którym organizm zwierzęcia może się dostosować do warunków otoczenia, a poziom dobrostanu mierzony jest wskaźnikami obrazującymi wysiłek, który zwierzę musi wykonać aby osiągnąć stan idealny. Niski poziom dobrostanu występuje wówczas, kiedy możliwości adaptacji zwierzęcia są przekroczone. Badania nad dobrostanem zwierząt prowadzono nie tylko pod kątem struktury i funkcji organizmu zwierzęcia, ale także jego odczuć i zachowań. Wskaźnikami wysokiego poziomu dobrostanu stały się: dobry stan zdrowia zwierzęcia, jego płodność i produktywność, a także różnorodność prawidłowych form zachowania, w tym oznak przeżywania emocji [5].

Wymagania dotyczące dobrostanu i ochrony zwierząt gospodarskich określa Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi (z dnia 2 września 2003 r., Dz.U. nr 167, poz.1629),

w sprawie minimalnych warunków utrzymania poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich. Zwierzętom należy zapewnić: możliwość ochrony przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi i zwierzętami drapieżnymi; opiekę i właściwe warunki utrzymania, uwzględniające minimalne normy powierzchniowe w zależności od systemów utrzymania; warunki nieszkodliwe dla ich zdrowia (nie powodujące urazów), zapewniające swobodę ruchu i wygodne leżenie oraz możliwość kontaktu wzrokowego z innymi zwierzętami; wolność od głodu, pragnienia, niedożywienia, stresu oraz strachu i cierpienia [18].

Naturalnym miejscem życia bydła przed udomowieniem były stępy i obrzeża lasów. Zwierzęta te przemieszczały się na duże odległości, poszukując wody i dobrej paszy. Bydło wykazuje dużą odporność na zimno, w mniejszym stopniu na upały (optymalna temperatura mieści się w przedziale od 0 do 20°C) i średnią odporność na wiatr [2]. Hodowca, znając potrzeby i formy zachowania się tych zwierząt, powinien zapewnić im odpowiednią opiekę i właściwe warunki bytowania.

System utrzymania bydła mięsnego powinien zapewnić wysoką biologiczną produktywność zwierząt, łatwe zarządzanie, niskie koszty ogólne, małą pracochłonność i wysoki końcowy zysk [5]. Zalecane jest wolnostanowiskowe utrzymanie bydła mięsnego, na głębokiej ściółce, ze stałym dostępem do obszernych okólników i wybiegów [2]. Stosowane przez polskich hodowców systemy utrzymania bydła mięsnego przedstawiono w tabeli 1. Wynika z niej, że ponad 55% stad utrzymywanych jest w budynkach na ściółce. W celu obniżenia kosztów odchovu 4,1% hodowców utrzymuje zwierzęta bez